

IGOR I. ŁUKASZUK

NOWE CECHY WSPÓŁCZESNEGO PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO*

Stały wzrost roli stosunków międzynarodowych w życiu społeczeństwa jest obiektywną prawidłowością. Szczególnie odczuwalnie prawidłowość ta przejawia się w naszych czasach. Stosunki międzynarodowe coraz to silniej wpływają na wszelkie państwa, wielkie czy małe, rozwinięte czy zacofane. Rozstrzygnięcie podstawowego zagadnienia współczesności, zagadnienia wojny i pokoju, w znacznym stopniu zależy od dalszego biegu rozwoju stosunków międzynarodowych. Nie jest dlatego przypadkiem, że rządy i narody udzielają coraz to więcej uwagi stosunkom międzynarodowym. To z kolei rodzi zainteresowanie dla środków oddziaływania na stosunki międzynarodowe, dla środków ich świadomego regulowania, wśród których poczesne miejsce zajmuje prawo międzynarodowe.

„Rzecz główna — wskazuje program KPZR — to zapobiec wojnie termojądrowej, nie dać jej wybuchnąć”¹. W rozwiązywaniu tego zadania poważną rolę powinno odegrać prawo międzynarodowe. Ma ono nieznaną poprzednio możliwość, gdyż obecnie można zapobiec wojnie światowej. „Pokojowe współistnienie państw socjalistycznych i kapitalistycznych jest obiektywną koniecznością rozwoju ludzkości... Pokojowe współistnienie albo katastrofalna wojna, oto jak historia stawia zagadnienie”². Jednakże pokojowe współistnienie może być zabezpieczone jedynie pod warunkiem szanowania prawa międzynarodowego. Prawo międzynarodowe jest niezbędnym środkiem do rozstrzygania najważniejszych problemów współczesności, jak i licznych zagadnień szczegółowych.

W naszych czasach znacznie umocniły się więzi i zależności wzajemne między wszystkimi przedstawicielami rodzaju ludzkiego. Jak nigdy poprzednio stanęła sprawa jedności losów ludzkości. Pokój i współpraca międzynarodowa stały się pierwszą potrzebą, koniecznością życiową dla narodów wszystkich krajów. Ani jedno, ani drugie nie mogą być zabez-

* Tekst wykładu wygłoszonego na Wydziale Prawa UAM w dniu 2 X 1962 r.

¹ *Programma Kommunističeskoj Partii Sowjetskogo Sojuza*, [Programma KPSS], Moskwa 1961, s. 57.

² Tamże, s. 59.

pieczone bez poszanowania norm prawa międzynarodowego. Ażeby sprowadzić do minimum spory i rozbieżności, aby zabezpieczyć pokojowe współistnienie, państwa są zmuszone trzymać się wspólnie opracowanych i wiążących reguł zachowania się — norm międzynarodowo-prawnych. Oto dlaczego sprawa poszanowania prawa międzynarodowego jest dzisiaj sprawą losów świata. Wszystko to wyznacza wzrost roli i autorytetu prawa międzynarodowego. W takich warunkach ani jeden rząd nie może pozwolić sobie na otwarte odrzucanie prawa międzynarodowego. Nawet rządy, które się nie wyróżniają specjalnym poszanowaniem dla prawa międzynarodowego, przysięgają mu wierność³. Cała bieda jednak w tym, że między tymi przysięgami a rzeczywistością leży przepaść.

Nie można działać na rzecz wzrostu roli prawa międzynarodowego odrzucając jednocześnie pokojowe współistnienie, leżące u jego podstaw. Wszak właśnie w krajach NATO nie milknie chór głosów, które twierdzą, jakoby we wzajemnych stosunkach państw socjalistycznych i kapitalistycznych w ogóle było niemożliwe ani pokojowe współistnienie, ani prawo międzynarodowe. Tutaj wszystko powinno być rozwiązywane z pozycji siły. Piszą o tym nie tylko filozofowie⁴. Szczególnie ważne jest to, że odpowiednia koncepcja legła u podstaw polityki zagranicznej Zachodu od razu po drugiej wojnie światowej⁵, i nadal ją określa⁶. To właśnie jest główną przyczyną tego, że dzisiaj prawo międzynarodowe nie odgrywa jeszcze tej wybitnej roli, jaka mogłaby mu być właściwa we współczesnych warunkach. Fakt, że w urzeczywistnianiu polityki z pozycji siły koła rządzące USA nie powstrzymują się przed naruszeniem podstawowych zasad prawa międzynarodowego, konstatują i autorzy amerykańscy⁷.

³ Tak np. amerykański sekretarz stanu Dean Rusk oświadczył, że jednym z najważniejszych kierunków w polityce zagranicznej USA jest działanie na rzecz wzrostu roli prawa w stosunkach wzajemnych między narodami. *The Department of State Bulletin*, 1961, October 16, s. 627.

⁴ Np. K. Jaspers, *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen*, Monachium 1958, s. 151.

⁵ I tak już w 1945 r. W. Churchill doszedł do wniosku, że stosunki z ZSRR są możliwe jedynie wtedy, gdy „naród rosyjski uzna siłę anglo-amerykańską”. *The Second World War*, Londyn 1955, t. VI, s. 429. Por. także D. Acheson, *Power and Diplomacy*, Harvard University Press, 1958, s. 34.

⁶ Jednym z najbardziej jaskrawych przykładów lekceważenia elementarnych norm prawa międzynarodowego w stosunkach z państwami o odmiennych poglądach jest polityka USA wobec rewolucyjnej Kuby.

⁷ Np. po szczegółowej analizie amerykański profesor Q. Wright doszedł do następującego wniosku: „Nie jest możliwe pogodzić aprobowane przez Kongres i proklamowane przez Prezydenta »tygodnie narodów ujarzmionych« z międzynarodowymi zobowiązaniami. Stanów Zjednoczonych, że będą szanować niezawisłość innych państw”. *The American Journal of International Law*, 1960, nr 3, s. 533.

Należy jednakże podkreślić, że realizacja imperialistycznej polityki samowoli i lekceważenia dla norm prawa międzynarodowego staje się coraz bardziej trudna. N. S. Chruszczow słusznie zauważył, że daleko w tyle pozostały te czasy, kiedy imperialiści mogli bez ograniczenia przejawiać samowolę w sprawach międzynarodowych⁸. Główna zasługa w umacnianiu praworządności międzynarodowej przypada państwom socjalistycznym.

Na czele sił walczących o umocnienie pokoju i praworządności międzynarodowej kroczą kraje socjalizmu, przeświadczone, że prawo i pokój są po ich stronie⁹. N. S. Chruszczow powiedział: „Walczyliśmy i będziemy walczyć o zakończenie bezprawia w stosunkach międzynarodowych we wszystkich jego przejawach”¹⁰. Tego stanowiska konsekwentnie trzymają się również rządy innych państw socjalistycznych¹¹. Korzystają one z poparcia niezawisłych krajów Azji i Afryki, poparcia całej miłującej pokój ludzkości. Wszystkie te czynniki są na tyle silne, że mimo przeciwdziałania określonych kręgów w mocarstwach zachodnich, pozycje prawa międzynarodowego będą się umacniać. Dojrzały bowiem siły zdolne zmusić do poszanowania interesów całej ludzkości i niezbędnych reguł zachowania się w stosunkach wzajemnych między państwami.

*

Współczesne prawo międzynarodowe działa w warunkach, gdy skutkiem obiektywnych prawidłowości rozwoju społecznego coraz bardziej przyspiesza się proces rozszerzania się świata socjalistycznego i zwężania się świata kapitalistycznego.

W obecnym trzecim etapie ogólnego kryzysu kapitalizmu szczególnie rozwinęła się jedna z cech charakterystycznych państwa imperialistycznego — jego antydemokracja. Cała pełnia władzy skupia się w rękach niewielkiej grupy miliarderów, którzy wykorzystują ją wbrew interesom i woli reszty ludności. „Kapitalizm państwowo-monopolistyczny — wskazuje program KPZR — jednoczy siłę monopolu z siłą państwa w jeden mechanizm działający w celu wzbogacenia monopolu, zdławienia

⁸ „Prawda” z 17 III 1962 r.

⁹ O. Grotewohl twierdzi: „Wiemy, że po naszej stronie jest prawo, że po naszej stronie jest największe, niezaprzeczalne żądanie wszystkich rozumnych ludzi — pokój. Prawo i pokój pomogą nam osiągnąć zwycięstwo w świecie i zbudować socjalizm”. „Prawda” z 22 VI 1959 r.

¹⁰ „Prawda” z 24 IX 1960 r.

¹¹ Tak np. A. Nowotny, występując na XV Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, 26 IX 1960 r. powiedział: „Za jedno z podstawowych zagadnień rząd Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej uznaje ściśle poszanowanie powszechnie uznanych zasad prawa międzynarodowego i postanowień Karty ONZ”. „Prawda” z 28 IX 1960 r.

ruchu robotniczego i walki narodowowyzwoleńczej, ocalenia ustroju kapitalistycznego i rozpętywania wojen agresywnych" ¹².

Wystarczy zwykle wyliczenie tego rodzaju celów, ażeby stało się oczywiste, że są one nie do pogodzenia z elementarnymi zasadami demokracji i praworządności, zarówno wewnątrz kraju, jak i w stosunkach międzynarodowych. Stąd walka państw imperialistycznych przeciwko powszechnie uznanym instytucjom demokratycznym, przeciwko zasadom i normom prawa międzynarodowego. Stąd systematyczne ich lekceważenie.

Współczesny nihilizm międzynarodowoprawy państw imperialistycznych występuje w kilku podstawowych odmianach. Pierwsza z nich polega na przekształcaniu współczesnego prawa międzynarodowego, opartego na zasadzie suwerennej równości i koordynacji państw, w „prawo” państwa światowego, oparte na dyktacie i podporządkowaniu. Tendencje do stworzenia państwa światowego podsycane są przez politykę USA. Państwo to stało się światowym wyzyskiwaczem i żandarmem. Dążenie do zjednoczenia sił reakcyjnych w skali światowej jest zrozumiałe w świetle celów, które stawiają sobie państwa imperialistyczne. Prócz wyżej wyliczonych, do celów tych należy również walka przeciwko krajom socjalistycznym. Politycy Zachodu zrozumieli dzisiaj, że nie można nawet marzyć o podobnych celach bez zjednoczenia wszystkich sił reakcji światowej ¹³.

Zdając sobie jednakże sprawę z tego, że stworzenie państwa światowego jest mało realne, koła rządzące Zachodu usiłują osiągnąć te same cele nieco inną drogą, drogą jednoczenia sił reakcji światowej w różnego rodzaju blokach wojennych — w „świętych przymierzach” XX w.

Fakty świadczą, iż projekty przekształcenia prawa międzynarodowego w „prawo” państwa światowego itp. nie znajdują oparcia we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Życie wykazało całkowitą bezzasadność roszczeń USA do panowania światowego. Również przyszłość nie obiecuje im co do tego nic dobrego. Stany Zjednoczone minęły już punkt szczytowy swojego rozwoju. Straciły swoją moc również takie państwa imperialistyczne, jak Wielka Brytania, Francja, Niemcy i Japonia. Głębokie sprzeczności imperialistyczne nie tylko przeszkadzają w stworzeniu państwa socjalistycznego, ale również wtrącają agresywne bloki wojenne w stan permanentnego kryzysu.

Jeżeli dążenie, ażeby zastąpić współczesne prawo międzynarodowe „prawem” państwa światowego jest jedną z odmian współczesnego nihilizmu międzynarodowoprawnego, to drugą taką odmianą jest faktyczna

¹² *Programma KPSS*, s. 26—27.

¹³ Patrz H. A. Kissinger, *The Necessity for Choice*, Nowy Jork 1961, s. 99.

odmowa uznania mocy obowiązującej prawa międzynarodowego i wypaczenie jego sensu w celach wykorzystania instytucji międzynarodoprawnych w interesach polityki imperialistycznej. Agresywność i antydemokratyzm tej polityki osiągnęły takie granice, że stało się niebywale trudno godzić ją nawet z formalnym poszanowaniem dla norm prawa międzynarodowego. W tych warunkach imperializm wkracza na drogę systematycznego lekceważenia elementarnych norm stosunków międzynarodowych.

Współczesny rekord w negowaniu mocy wiążącej prawa międzynarodowego zasłużeń należy do dyplomacji amerykańskiej, która w drugiej połowie XX w. oficjalnie ustami sekretarza stanu sformułowała swój stosunek do prawa międzynarodowego: naruszenie prawa międzynarodowego jest uzasadnione, jeżeli tego wymagają interesy wojskowe USA¹⁴.

Byłoby jednakże niesłusznie sądzić, jakoby koła rządzące mocarstw imperialistycznych zdecydowały się ostatecznie odrzucić prawo międzynarodowe. Bynajmniej, nie rezygnują one z niego jako broni w swej polityce zagranicznej, lecz wypaczając sens prawa międzynarodowego dążą do wykorzystania jego norm w celach imperialistycznych, np. dla formowania różnego rodzaju bloków agresywnych, zawierania rozmaitych umów lichwiarskich itp. Innymi słowy — dążą do wykorzystania norm prawa międzynarodowego dla umocnienia stosunków imperialistycznych. Prawo międzynarodowe jest stosowane również dla maskowania polityki imperialistycznej i ukrywania jej rzeczywistych celów. Narusza się przy tym zasady będące kamieniem węgielnym prawa międzynarodowego.

Mocarstwa imperialistyczne przypominają sobie o prawie międzynarodowym tylko w tych przypadkach, gdy jest to dla nich wygodne. Dyplomacja radziecka niejednokrotnie stwierdzała, że mocarstwa imperialistyczne wyznające jedynie wiarę w prawo siły, naigrawające się ze wszystkich uznanych zasad prawa międzynarodowego i moralności, powołują się na te zasady, nawet jeżeli cechuje je nienawistny im demokratyzm, tylko w tych przypadkach, gdy jest to im wygodne¹⁵. Według tej zasady szeroko rozpowszechnił się w praktyce mocarstw zachodnich zamaskowany nihilizm międzynarodoprawny. O tego rodzaju praktyce mocarstw zachodnich N. S. Chruszczow powiedział: „Jeżeli agresja jest skierowana przeciwko państwu socjalistycznemu — to jak gdyby nie agresja, tutaj można nawet krzyczeć hurra z radości; jeżeli jednak to samo działanie dotyczy kraju imperialistycznego, chociaż jest ono dzia-

¹⁴ Patrz „Izwestija” z 2 VI 1960 r.

¹⁵ Patrz np. przemówienie M. M. Litwinowa w Lidze Narodów z 23 IX 1938 r. „Izwestija” z 24 IX 1938 r.

łaniem słusznym — oburzaj się, protestuj. Tak myślą ludzie, którzy działają według zasady: ustawa — to dyszel, gdzie go skierujesz, tam i pójdzie" ¹⁶. Wypowiedź N. S. Chruszczowa znajduje pełne potwierdzenie również w praktyce międzynarodowej mocarstw imperialistycznych. Dyplomacja USA oświadcza w oficjalnych dokumentach, że dla niej istnieje jedynie jeden rodzaj agresji, z którą należy walczyć — „agresja komunistyczna” ¹⁷. Najbardziej brutalne naruszenia prawa, włącznie z agresją, ze strony mocarstw imperialistycznych należących do NATO nie wywołują protestu ze strony kół rządzących USA. Tego rodzaju podwójna miara przy ocenie prawowitości działania jest dziś głównym niebezpieczeństwem dla praworządności międzynarodowej, jako że jawne odrzucanie prawa międzynarodowego w naszych czasach staje się coraz bardziej trudne, przynosi wielką szkodę moralno-polityczną, osłabia sytuację w walce ideologicznej.

W ten sposób pogłębiający się kryzys kapitalizmu światowego wywiera skrajnie negatywny wpływ na prawo międzynarodowe, niezmiennie wzmacnia tendencje antydemokratyczne. Mocarstwa imperialistyczne przeciwdziałają umocnieniu praworządności międzynarodowej. Gdyby nie państwa socjalistyczne i inne państwa sfery pokoju, współczesne prawo międzynarodowe przeżywałoby stan upadku i degradacji. Fakt, że nieodwracalny proces rozkładu, obejmujący kapitalizm od podstaw do szczytów, jego ustrój ekonomiczny i państwowy, politykę i ideologię, nie doprowadził do rozkładu również prawa międzynarodowego, jest jednym z najbardziej jaskrawych dowodów tego, że główną oporą współczesnego prawa międzynarodowego stały się kraje socjalizmu i inne państwa sfery pokoju.

*

Ludzkość przez wieki marzyła o pokoju, lecz zabezpieczyć pokój w warunkach panowania wyzyskiwaczy nie było możliwe, gdyż społeczeństwa eksplotatorskie jest nierozdzielnie związane z wojną. Świadectwem tego jest cała dotychczasowa historia. Nie jest przypadkiem, że w przeszłości i prawo międzynarodowe traktowało wojnę jako jedną z najważniejszych instytucji, jako jeden z głównych sposobów rozstrzygania sporów międzynarodowych.

Imperializm stawia nie na wzajemnie korzystną współpracę i prawo,

¹⁶ „Prawda” z 29 V 1960 r.

¹⁷ Tak np. przy podpisywaniu paktu SEATO, USA zgłosiły następujące zastrzeżenie: „Delegacja USA, podpisując niniejszą umowę, robi to z zastrzeżeniem, że uznanie przez nią skutków agresji i napaści zbrojnej i jej zgoda na pierwszy punkt artykułu 4 mają zastosowanie tylko do agresji komunistycznej...”. *Międzynarodowe prawo w izbranych dokumentach*, t. II, Moskwa 1957, s. 233.

lecz, jak stwierdza się w programie KPZR, na przemoc i samowolę¹⁸. Szczególnie jest to widoczne w pozycji zajmowanej przez koła rządzące USA i bońskich rewizjonistów. Przysięgając wierność prawu międzynarodowemu, z drugiej strony systematycznie je naruszają. Wszystko to, rozumie się, pogarsza pozycję prawa międzynarodowego. Odpowiedzialność za niewystarczającą efektywność prawa międzynarodowego mocarstwa imperialistyczne próbują przerzucić na państwa socjalistyczne i tym samym uzasadnić swoją politykę przemocy i samowoli. Propaganda imperialistyczna utrzymuje, jakoby rola prawa międzynarodowego obniżała się w związku z pozycją państw socjalistycznych, jakoby w stosunkach wzajemnych między państwami socjalistycznymi i kapitalistycznymi prawo międzynarodowe nie mogło w ogóle służyć jako środek regulacji.

Prawo międzynarodowe bezspornie mogłoby odgrywać bardziej doniosłą rolę aniżeli ta, która jest jego udziałem dzisiaj. Odpowiedzialność jednak za to, że tak się nie dzieje, spoczywa bynajmniej nie na państwach socjalistycznych. Prawo międzynarodowe powstało na długo przed wykształceniem się państw socjalistycznych. Ma ono tak długą historię, jak stosunki międzypaństwowe. Spoglądając na historię stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego społeczeństwa eksploatorskiego, nie można nie dojść do wniosku, że w znacznym stopniu jest ona historią wojen i przemocy, które stają się coraz bardziej okrutne i niszczące. Jest to historia pogardy wyzyskiwaczy dla elementarnych norm prawa i sprawiedliwości. Pozostawiła ona za sobą stosy potarganych na strzępy najbardziej uroczystych umów.

Z chwilą powstania pierwszego państwa socjalistycznego — Kraju Rad — pozycja prawa międzynarodowego nie tylko się nie pogorszyła, aczkolwiek do tego dążą mocarstwa imperialistyczne, lecz przeciwnie — rozpoczyna się okres umocnienia międzynarodowego porządku prawnego. W porównaniu z dotychczasową historią jest to okres nieskończenie mały, lecz jakże ogromne zmiany dokonały się w stosunkach międzynarodowych i w prawie międzynarodowym. Wszak od powstania państwa radzieckiego wojna agresywna, groźba siły lub jej zastosowanie zostały postawione poza prawem.

W przeciwieństwie do ideologów imperializmu, śmiało możemy twierdzić, że już najbliższa przyszłość przyniesie prawu międzynarodowemu nie kryzys, lecz poważne umocnienie jego pozycji. Jedną z najważniejszych przyczyn tego stanu jest to, że w postaci obozu socjalistycznego wyrosła potężna siła, która opiera się na prawie i znajduje poparcie u wszystkich narodów. W tych warunkach mocarstwa imperialistyczne muszą coraz

¹⁸ Patrz *Programma KPSS*, s. 56.

bardziej liczyć się z powszechnie uznanymi normami prawa międzynarodowego. Na XX Zjeździe Partii N. S. Chruszczow powiedział: „Obecnie nie imperializm z jego wilczymi porządkami, lecz socjalizm, z jego ideałami pokoju i postępu, stają się rozstrzygającymi czynnikami rozwoju światowego”¹⁹.

W przeciwieństwie do mocarstw imperialistycznych kraje socjalizmu wychodzą z założenia, że regulacja prawna stosunków między państwami o różnych systemach społecznych jest nie tylko możliwa, ale i konieczna.

Wskazując na konieczność istnienia powszechnie uznanych norm prawa międzynarodowego i poszanowania dla nich, państwa socjalistyczne łączą to z interesami podtrzymywania pokoju. Sprawa wojny i pokoju jest podstawową sprawą współczesności. Od jej rozstrzygnięcia zależy życie wielu milionów ludzi. Rzeczą główną jest zapobiec wojnie termojądrowej i zabezpieczyć pokojowe współistnienie państw. To właśnie powinno być centralnym zadaniem całego systemu współczesnego prawa międzynarodowego²⁰. Prawo międzynarodowe tylko wtedy nabierze maksymalnie siły, kiedy będzie odzwierciedlać prawidłowo najważniejsze potrzeby życia międzynarodowego. Na tym oparta jest pozycja międzynarodowoprawna państw socjalistycznych.

Państwa socjalistyczne wychodzą z założenia, że istnieje silna więź między polityką pokojową a poszanowaniem prawa międzynarodowego, oraz na odwrót, że polityka z pozycji siły i agresja są nierozzerwalnie związane z naruszaniem praworządności międzynarodowej. Zdaniem rządu radzieckiego, państwo „zobowiązane jest szanować prawo międzynarodowe i nie naruszać go. Dlatego, że jeżeli przyjąć coś innego, to wojna staje się nieunikniona ... Tylko państwo agresywne może otwarcie nie uznawać żadnych norm zachowania się w stosunku do innych krajów”²¹.

Przy rozstrzyganiu wszystkich najważniejszych problemów międzynarodowych państwa socjalistyczne przywiązują wielką wagę do prawa międzynarodowego. To one wskazały, że świętym obowiązkiem ONZ jest przywrócić twardą podstawę prawną w stosunkach międzynarodowych²². Państwa socjalistyczne są przekonane, że najbardziej złożone problemy międzynarodowe mogą być rozstrzygnięte na podstawie zasad międzyna-

¹⁹ N. S. Chruszczow, *Otczot CK KPSS XXII Sjezdu Partii*, Moskwa 1961, s. 14.

²⁰ R. L. Bobrow, *Program Komunistické strany Sovětského Svazu a otázky teorie soudobého mezinárodního práva*, „Časopis pro mezinárodní právo” 1962, nr 2, s. 95—97.

²¹ Patrz „Izwestija” z 22 V 1960 r.

²² Patrz N. S. Chruszczow, *Swobodu i niezawisimosť wsiem kolonialnym narodam, riesziť problemu wsieobščezego razoruženija*. Wystuplenije w obszcziej diskussii na XV sessii Generalnoj Assamblei OON, „Prawda” z 24 IX 1960 r.

rodowego porozumienia, wyrzeczenia się aktów agresji i przestrzegania norm prawa międzynarodowego²³.

Państwa socjalistyczne wiążą poszanowanie norm prawa międzynarodowego z interesami podtrzymania pokoju. I po wtóre — wiążą je z przestrzeganiem i obroną praw i wszystkich interesów wszystkich państw, a przede wszystkim z obroną ich suwerenności. „Suwerenność państw — powiedział A. I. Mikojan — nierozzerwalnie związana jest z uznaniem prawa międzynarodowego, z poszanowaniem powszechnie uznanych norm i reguł, leżących u podstaw stosunków międzynarodowych . . . Narody świata zainteresowane są w tym, ażeby niewzruszalne zasady prawa międzynarodowego, chroniące niezawisłe istnienie i suwerenność państw, nie były naruszane, lecz ściśle przestrzegane”²⁴.

W przytoczonej wypowiedzi znalazło wyraz pryncypialne stanowisko Związku Radzieckiego w tak centralnej sprawie jak stosunek wzajemny suwerenności państwowej i prawa międzynarodowego. Uznaje się powszechnie, że Związek Radziecki jest konsekwentnym obrońcą suwerenności nie tylko swojego państwa, ale i innych. Suwerenność stała się dziś sztandarem walki narodów o niezawisłość narodową, o swoje prawa i interesy i przeciwko uciskowi imperialistycznemu. W związku z tym imperialiści uporczywie starają się wypaczyć ideę suwerenności narodowej, pozbawić ją jej podstawowej treści²⁵. Liczni prawnicy na Zachodzie starają się wykazać, jakoby prawo międzynarodowe i suwerenność były nie do pogodzenia. W odróżnieniu od nich kraje socjalistyczne słusznie zakładają, że suwerenność i prawo międzynarodowe są ze sobą nierozzerwalnie związane i jedno bez drugiego jest niemożliwe. Moc prawna prawa międzynarodowego wypływa z suwerenności państwa. Zaś z drugiej strony suwerenność jest jedną z centralnych instytucji międzynarodowoprawnych. To nie suwerenność przeszkadza umocnieniu autorytetu prawa międzynarodowego, lecz lekceważenie suwerenności innych państw jest nie do pogodzenia z prawem międzynarodowym.

W naszej epoce socjalizm stał się najważniejszym twórczym czynnikiem w dziedzinie stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego. „Socjalizm — stwierdza program KPZR — przeciwstawia imperializmowi nowy typ stosunków międzynarodowych”²⁶. U podstaw nowego typu stosunków międzynarodowych leżą rzeczywiście demokratyczne zasady polityki zagranicznej państw socjalistycznych. Są to zasady: równości, pokoju, somookreślenia narodów, poszanowania dla niezawisłości

²³ Patrz N. S. Chruszczow, *Objedinim usilija wsiech w borbie za mir*. „Prawda” z 9 X 1960 r.

²⁴ „Prawda” z 28 VI 1960 r.

²⁵ Patrz *Programma KPSS*, s. 49.

²⁶ Tamże, s. 56.

i suwerenności wszystkich krajów. Nowego typu stosunki międzynarodowe podtrzymywane są przy pomocy metod uczciwych i humanitarnych, właściwych dyplomacji socjalistycznej. Zasady te i metody wywierają wzrastający wpływ na sytuację międzynarodową, powstają możliwości utrwalenia pryncypialnie nowych stosunków między państwami, dąży się do tego, ażeby „nowe zasady wysunięte przez socjalizm odniosły zwycięstwo nad zasadami agresywnej polityki imperialistycznej”²⁷.

W warunkach, gdy imperializm przestał odgrywać rolę dominującą w stosunkach międzynarodowych i coraz to większą rolę odgrywa system socjalistyczny, gdy w polityce światowej poważnie wzrósł wpływ państw, które co dopiero uzyskały niezawisłość międzynarodową oraz mas ludowych krajów kapitalistycznych, otwierają się nie znane wcześniej możliwości wzrostu prawa międzynarodowego, jego demokratycznego i postępowego rozwoju²⁸.

We wskazanych warunkach i przede wszystkim dzięki krajom socjalistycznym współczesne prawo międzynarodowe nabiera jakościowo nowych właściwości, świadczących o nastaniu nowej epoki w jego rozwoju. Zatrzymamy się pokrótce na najważniejszych nowych cechach tego prawa.

1. Najważniejszą cechą współczesnego prawa międzynarodowego jest utrwalenie zasady pokojowego współistnienia, wysuniętej przez państwo radzieckie²⁹. Zmienia ona treść licznych instytucji, zasad i norm prawa międzynarodowego. Zmienia całe jego oblicze. Dotychczas centralną instytucją prawa międzynarodowego była wojna. Obecnie rdzeniem całego prawa międzynarodowego stają się rozmowy i porozumienia, jako główne środki rozstrzygania zagadnień międzynarodowych.

Droga rozmów i porozumień stała się jedyną drogą rozwoju współpracy międzynarodowej i postępu prawa międzynarodowego. Jest to dziś jedyna prawowita droga. W przeszłości państwu było dozwolone regulować powstałą sytuację bądź drogą wojny, bądź drogą rozmów, bądź też w ogóle powstrzymać się od jakiegokolwiek jej regulowania. Obecnie sytuacja jest inna; państwo nie ma prawa rozstrzygać sporu stosując siłę. Co więcej, nie ma prawa odmówić jakiegokolwiek uregulowania sporu lub sytuacji, których kontynuowanie może stanowić zagrożbę

²⁷ Tamże, s. 56—57.

²⁸ Patrz D. I. Feldman, *K woprosu o progiessiwnom razwitiu mieždunarodnogo prawa i sowierszenstwowanii jego priepodawanija*, Woprosy Gosudarstwa i Prawa w świetle rieszienij XXII Sjezda KPSS, Kazań 1963, 78.

²⁹ Patrz J. A. Korowin, *Zajawlenije Sowieszczanija Priedstawitielej Kommunistических i Raboczich Partii i zadaczi nauki mieždunarodnogo prawa*, Wiestnik MGU 1961, nr 3, s. 66.

dla pokoju i społeczeństwa (patrz rozdz. 6 Karty ONZ). W konsekwencji współczesne prawo międzynarodowe zobowiązuje państwa, aby drogą pokojową regulowały spory i sytuacje. Zaś u podstaw wszystkich sposobów pokojowego regulowania leżą rozmowy i porozumienia.

W ten sposób proklamowane przez Rewolucję Październikową i brnione przez kraje socjalistyczne idee wcielają się w normy prawa międzynarodowego i zmieniają jego oblicze. Pierwszym słowem na ustach państwa radzieckiego było słowo „pokój”, zaś drugim było słowo „rozmowy”. Jak wiadomo, dekret o pokoju z 1917 r. rozpoczynał się od propozycji, ażeby wszystkie wojujące narody i ich rządy rozpoczęły niezwłocznie rozmowy na temat sprawiedliwego i demokratycznego pokoju³⁰. Wiele czasu minęło od tej chwili, radykalnie zmienił się układ sił na korzyść socjalizmu, ale państwa socjalistyczne po staremu domagają się, ażeby metoda rozmów i porozumień obopólnie korzystnych była jedyną metodą rozstrzygania zagadnień międzynarodowych.

2. Współczesne prawo międzynarodowe zabroniło grozić siłą i ją stosować. Jest to decydujący akt prawny w dziele likwidacji sławetnego „prawa siły”, odziedziczonego po feudalizmie i przyjętego do arsenału burżuazji imperialistycznej. Jednocześnie z „prawem siły” giną związane z nim instytucje, które odgrywały poprzednio bardzo ważną rolę. I tak zakazane zostały lichwiarskie umowy, przestały być prawną podstawą nabycia terytorium aneksja i podbój.

3. Nowe polega także na tym, że dzięki państwom socjalistycznym niebywale rośnie realność najważniejszych instytucji demokratycznych, i najważniejszych demokratycznych zasad prawa międzynarodowego. Służyły one w przeszłości nader często jako listki figowe dla imperialistycznej polityki.

4. Nową cechą współczesnego prawa międzynarodowego jest to również, że dokonuje się rozszerzenie demokratycznej treści życiowo ważnych dla narodów praw i instytucji. I tak wbrew intrygom imperialistów zasada samookreślenia zawiera dziś takie podstawowe prawa, jak prawo do wyboru ustroju społecznego, prawo do rewolucji i postępu socjalnego.

5. Nową cechą charakterystyczną współczesnego prawa międzynarodowego jest wzrost realności dla wszystkich państw, tak ich uprawnień, jak i zobowiązań. W przeszłości uprawnienia międzynarodowe były realne przede wszystkim dla mocarstw zdolnych popierać swoje uprawnienia odpowiednią siłą. Dla słabych krajów uprawnienia nader często miały formalny charakter, jako że stosunki były budowane na zasadzie ucisku słabego przez silnego. Za to zobowiązania słabych były zawsze

³⁰ Patrz *Dokumenty wnieszonej polityki SSSR*, t. I, Moskwa 1957, s. 11.

realne. Obecnie dojrzały i działają siły zdolne zabezpieczyć także małym i słabym krajom realność ich życiowo ważnych uprawnień. Siły te są zdolne zabezpieczyć wykonanie odpowiednich zobowiązań również przez wielkie mocarstwa, bez czego realność uprawnień jest nieosiągalna."

6. Jedną z najważniejszych nowych cech współczesnego prawa międzynarodowego jest potępienie kolonializmu we wszystkich jego formach i przejawach³¹. Tym samym międzynarodowy porządek prawny zostaje podniesiony na znacznie bardziej wysoki poziom. W nieosiągalnym poprzednio stopniu rośnie jego demokratyzm. Ulega likwidacji wiekowa sprzeczność między proklamowanymi podstawowymi zasadami prawa międzynarodowego i odrzucającymi je konkretnymi instytucjami, które uświęcały ucisk (kolonie, mandaty, protektoraty, opieka i inne).

7. Najważniejszą osobiwością prawa międzynarodowego jest to, że w wyniku likwidacji systemu kolonialnego rozprzestrzenia ono sferę swego działania na całą kulę ziemską. Staje się rzeczywiście wszechświatowym.

8. Nową cechą współczesnych międzynarodowych stosunków prawnych jest to, że dzięki pomocy krajów socjalistycznych, kraje w przeszłości zacofane i uciskane otrzymują pomoc ekonomiczną, naukowo-techniczną i inną. Daje im ona możliwość realnego korzystania z ich uprawnień międzynarodowych. Światowy system socjalistyczny sprzyja realizacji prawa do samookreślenia przez liczne narody uciskane. Stworzyły one obecnie suwerenne państwa, stały się twórcami nowego życia i aktywnymi uczestnikami polityki światowej. Wkroczenie tych państw na arenę światową istotnie zmieniło stosunek sił na korzyść pokoju i demokracji. Ukształtowała się rozległa strefa pokoju, w której wysunięte przez socjalizm zasady stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego znajdują coraz szersze poparcie.

9. Nową cechą współczesnego życia międzynarodowego w ogóle i międzynarodowych stosunków prawnych w szczególności, jest wzrost znaczenia norm moralno-politycznych i wzrost odpowiedzialności za ich naruszenie. Tłumaczy się to przede wszystkim tym, że w postaci państw socjalistycznych, innych krajów demokratycznych i pokojowej demokratycznej opinii społecznej dojrzały siły do coraz bardziej efektywnego zabezpieczenia poszanowania dla elementarnych norm moralności ogólnoludzkiej. Proces ten nieuniknienie będzie postępował naprzód. Rola norm moralno-politycznych będzie coraz bardziej wzrastać. Już obecnie ma bardzo istotne znaczenie przestrzeganie norm moralno-politycznych przy

³¹ Patrz E. Glaser, *Contributia adusă de principiile de politică externă ale Partidului la promovarea progesului dreptului internațional*, Studii și cercetări iuridice 1961, nr 2—3, s. 361.

rozstrzyganiu problemów światowych, zwłaszcza dotyczących pokoju i pokojowego współistnienia.

W dziedzinie stosunków międzynarodowych moralność, ma się rozumieć także jest polem ostrej walki ideologicznej. Zwierzęce okrucieństwo jest moralnością współczesnego imperializmu. Leży ono u podstaw polityki zagranicznej Zachodu. Na niej zbudowane są podstawowe instytucje międzynarodowe mocarstw imperialistycznych, jak NATO, SEATO itp. Opublikowane w ZSRR tajne dokumenty CENTO, przewidujące przekształcenie ogromnych części terytorium, także państw uczestników, w strefy pustyni radioaktywnej, ilustrują to w sposób przekonywający.

Istota imperialistycznej moralności została precyzyjnie sformułowana w słowie końcowym N. S. Chruszczowa na XX Zjeździe KPZR: silni wszystko mogą³². Państwa socjalistyczne uważają, że z moralnością imperialistyczną w stosunkach międzynarodowych należy prowadzić stanowczą walkę. Bowiem wejście na drogę pobłażania dla moralności imperialistycznej, moralności agresorów, doprowadzi nieuniknienie do konfliktów wojennych³³.

Fakty świadczą, że kryzys moralności burżuazyjnej, degradacja moralna kapitalizmu obejmuje i dziedzinę stosunków międzynarodowych mocarstw imperialistycznych. Z drugiej strony — w stosunkach międzynarodowych umacniają się pozycje moralności komunistycznej, opartej na rzeczywistej miłości człowieka i humanizmie komunistycznym. Należy podkreślić, że moralność komunistyczna bynajmniej nie jest nie do pogodzenia z normami moralności ogólnoludzkiej, jak to utrzymują ideolodzy burżuazji imperialistycznej. Próbują oni tą drogą ukryć to, że normy moralności imperialistycznej są nie do pogodzenia z elementarnymi zasadami moralności ogólnoludzkiej.

Istnieją elementarne normy moralności, które powinny być uznane przez każdą istotę ludzką żyjącą w społeczeństwie. Ludzie pracy zawsze byli aktywnymi twórcami tego rodzaju norm. Komuniści zawsze uważali, że normy moralne powinny rozciągać swoje działanie i na stosunki międzynarodowe. Napisany przez K. Marksa Manifest Założycielski Międzynarodowego Stowarzyszenia Robotników wzywał proletariuszy wszystkich krajów do domagania się, aby zwykłe zasady moralności i sprawiedliwości, jakimi powinni kierować się w stosunkach wzajemnych ludzie uczciwi, stały się również najwyższymi prawami w stosunkach między narodami³⁴.

³² Patrz „Prawda” z 29 X 1961 r.

³³ Patrz *Posłanije Predsedatiela SM SSSR N. S. Chruszczowa Prezidentu SSZA D. Kennedy ot 22 aprielu 1961 g.* „Prawda” z 23 IV 1961 r.

³⁴ Patrz K. Marks i F. Engels, *Soczinienija*, t. 15, s. 11.

Klasy wyzyskujące nadawały świętoszkowaty charakter powszechnie przyjętym normom moralności. Normy te bezwstydnie były wypaczane i przystosowywane do ucisku ludzi pracy, do grabieży narodów innych krajów. Wyzyskiwacze uważali za obowiązujące normy powszechnej, pisanej z dużej litery — moralności, ale tylko dla wyzyskiwanych, nie dla siebie. Jedynie w socjalizmie powszechnie przyjęte normy moralności przestają służyć jako środek oszustwa. Stają się one obowiązujące dla wszystkich, nie tylko dla słabych, ale i dla silnych. To tłumaczy wzrost roli norm moralnych we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Nigdy jeszcze w historii powszechnie przyjęte normy moralności nie miały tak trwałego oparcia, jak obecnie. Między nakazami moralności a normami prawa międzynarodowego istnieje bezpośredni związek. Będzie on się wzmacniał w przyszłości. Podstawa moralna norm międzynarodowopravnich staje się coraz trwalsza. Rozstrzygająca rola w tym procesie należy do potężnej siły moralnej państw socjalistycznych³⁵.

Jak pokazuje praktyka mocarstw imperialistycznych, lekceważenie reguł moralności wiąże się z brakiem poszanowania również dla norm prawa. Rządy, pragnące zastąpić powszechnie uznane normy prawa międzynarodowego „prawem dżungli”, podstawiają nieuniknienie na miejsce reguł moralności ogólnoludzkiej — moralność rozbójniczą, aby uzasadnić politykę przemocy i wojen.

Państwa socjalistyczne, szanując reguły moralności w stosunkach z innymi krajami, domagają się wzajemności. Rząd radziecki stanowczo występuje przeciwko wiarołomstwu, domaga się odpowiedzialności za dokonywanie działań wiarołomnych i żąda, aby w stosunkach między państwami przestrzegane były elementarne postulaty uczciwości. Niedopuszczalność wiarołomstwa i obowiązek szanowania elementarnych reguł moralności opierają się na zasadzie pokojowego współistnienia, która jest kamieniem węgielnym współczesnego prawa międzynarodowego. Ażeby zabezpieczyć pokojowe współistnienie, osiągnąć cele wytyczone w karcie ONZ, należy szanować reguły moralności i nie dopuszczać się wiarołomstwa.

Postępowa moralność coraz to bardziej wpływa na prawo międzynarodowe, na treść jego instytucji i norm. Według norm moralności można sądzić o dalszych drogach rozwoju licznych instytucji międzynarodowopravnich. Weźmy jeden z przykładów. Mocarstwa imperialistyczne, przez wieki grabiące liczne narody Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, w nowych warunkach zmuszone są maskować istotę grabieżczych stosunków. W tym celu nieznaczną część tego, co zagrabiono, jest

³⁵ Patrz P. A. Steinger, *Sozialistische Moral und Demokratisches Völkerrecht*, Staat und Recht 1960, nr 9.

zwracana krajom ograbionym, jeżeli zachowanie się tych ostatnich nie wywołuje niezadowolenia u grabieżców. Z punktu widzenia moralności imperialistycznej jest to szlachetnym aktem „pomocy”. Z punktu widzenia moralności komunistycznej — „jest to żalosna jałmużna, którą bogacz rzuca temu, kogo przez wiele lat obierał do nitki i kogo nadal obiera”³⁶.

Biorąc za punkt wyjścia takie pojęcie sprawiedliwości, państwa socjalistyczne uważają, że „narody ograbione mają prawo żądać od kolonizatorów nie pomocy, lecz zwrotu tego, co zagrabili”³⁷. Takie pojmowanie prawowitości, oparte na moralności komunistycznej, spotyka się z szerokim poparciem w krajach Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Wszystko to świadczy, że moralność komunistyczna i komunistyczna świadomość prawna wyrażają podstawowe interesy narodów wszystkich krajów. Jest to gwarancją ich wielkiej siły życiowej i przyczyną wpływu na stosunki międzynarodowe i prawo międzynarodowe.

Takie są podstawowe nowe cechy współczesnego prawa międzynarodowego. Dają one podstawę do wniosku o zasadniczej różnicy pomiędzy współczesnym prawem międzynarodowym a prawem istniejącym przed Wielką Socjalistyczną Rewolucją Październikową. Dzięki krajom socjalistycznym, popieranym przez całą ludzkość, dokonały się we współczesnym prawie międzynarodowym istotne zmiany i nadal będą się one dokonywać we wzrastającym tempie. Zmiany te są tak istotne, iż można sądzić, że następuje nowa epoka w rozwoju prawa międzynarodowego³⁸.

Istota leży w tym, że u podstaw współczesnego prawa międzynarodowego legła zasada pokojowego współistnienia, a wojny agresywne zostały postawione poza prawem. Nie ma więcej prawa do wojny. Natomiast każde państwo ma prawo do pokoju.

Z języka rosyjskiego przełożył

Adam Łopatka

³⁶ Patrz N. S. Chruszczow, *Otczot CK KPSS XXII Sjezdu Partii*, s. 23.

³⁷ Patrz tamże.

³⁸ Patrz G. I. Tunkin, *Woprosy teorii mieždunarodnogo prawa*, Moskwa 1962, s. 206.